

V. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС. КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343

© 2015 р. Н.Є. Міняйло
Національна академія прокуратури, Київ

ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ: СТАН, СТРУКТУРА Й ОСОБЛИВОСТІ

Перехід України до ринкових економічних відносин супроводжується посиленням позицій організованої злочинності, по причині відсутності надійних механізмів захисту нових економічних структур від її посягань. Організована злочинність є і залишається одним з факторів суспільного розвитку. Її масштаби – реальна загроза становленню соціально-економічних реформ та входження України в світове співтовариство.

Ключові слова: організована злочинність, ринкові відносини, соціально-економічні реформи.

Постановка проблеми. Організована злочинність стає сьогодні суттєвим фактором посилення соціальної напруги та дестабілізації суспільних відносин, перешкоджає оздоровленню економіки, впорядкуванню споживчого ринку, сприяє деформації нових форм економічних підприємницьких відносин. Посилюються процеси зрощення економічної та загальнокримінальної злочинності, лідерів злочинних угруповань з корумпованими посадовими особами органів влади і управління, правоохоронних органів. На даний час організована злочинність розцінюється як реальна загроза національній безпеці у зв'язку із усеохопним характером її впливу на різні сфери суспільного життя. В останні роки, офіційно визнавши існування в Україні організованої злочинності, що несе загрозу національній безпеці держави, було чимало зроблено в напрямі розкриття її суті, змісту тощо [3, с. 12-13].

Тенденція останніх років свідчить про зростаючий інтерес лідерів злочинних угруповань активно включатися в легальні комерційні структури. Практика засвідчує, що вони легалізують свою діяльність шляхом створення різноманітних асоціацій, спільних підприємств, посередницьких організацій і кооперативів.

Ступінь наукової розробки. Проблема організованої злочинності – комплексна та багатоаспектна. Визначенню поняття організованої злочинності приділено значну увагу фахівців різних галузей правничої науки, насамперед, кримінального права, кримінології, криміналістики, адміністративного права та оперативно-розшукової діяльності. У нашій країні ці проблеми досліджували Л. Багрій-Шахматов, О. Бандурка, В. Білоус, А. Волобуєв, В. Голіна, В. Грохольський, Н. Гуророва, І. Даньшин, О. Долженков, С. Єфремов, О. Кальман та багато інших науковців. Найбільшої уваги в науковій літературі приділено концептуальному вивченню розмаїття

проявів, причин виникнення та стратегій стримування організованої злочинності, про що свідчать праці визнаних українських і зарубіжних дослідників у галузях кримінології, кримінального права, криміналістики, соціології, психології, державного управління тощо – Г. Абадінські, Дж. Албанезе, Б. Волженкіна, Я. Гілінського, В. Глушкова, І. Гриненка, А. Гурова, А. Долгової, О. Дудорова, А. Закалюка, Н. Карпова, Д. Кулика, І. Лопашенко, О. Литвака, В. Лунєєва, І. Озерського, В. Осадчого, Є. Скулиша, В. Тація, В. Тимошенка, О. Топільської, А. Тузова, В. Ущাপовського, В. Шульги, Н. Яблокова, А. Яковлева, А. Ярмиш та ін.

Мета статті. Метою дослідження є кримінологічне вивчення організованої злочинності як системного економіко-правового явища в Україні та визначення її структури й особливостей.

Виклад основного матеріалу. Розробка поняття, сутності та визначення організованої злочинності – складна багатогранна проблема. Зокрема, організована злочинність інколи позиціонується як «альтернатива державі», перехідна модель від злочинності до підприємництва, організація, що існує паралельно державі, яка відтворює суспільну систему, у якій вона функціонує. Такі тлумачення малоперспективні з погляду характеристики цього явища, оскільки ґрунтуються не на виявлених стійких закономірностях, а на окремих її ознаках [10, с. 154]. Розглядаючи кримінально-правове поняття «злочинна організація», С. Стадник зазначає, що в кримінальному праві визначення злочинної організації необхідне для конструювання інституту співучасті і встановлення кримінальної відповідальності за створення злочинної організації або визнання організованих груп кваліфікуючими елементами складів злочинів [12]. Законодавче закріплення визначення злочинних груп наведено у Кримінальному кодексі України. Так, у ч. 3 ст. 28 зазна-

чено, що організованою групою є об'єднання декількох осіб (трьох і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення одного чи кількох злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення плану, відомого всім учасникам групи [7].

Різні автори дають розуміння і засноване на цьому визначення організованої злочинності, спираючись на ознаки притаманні «традиційній» злочинності, що характеризують: особливості організаційно-структурної побудови суб'єкта злочинного середовища; особливості прояву злочинної діяльності; види злочинної діяльності, що складають головний зміст її організаційних форм; функціональну сторону суб'єкта злочинної діяльності.

Організована злочинність – це складна сукупність, караних законом злочинів, таких як: надання нелегальних товарів і послуг, ретельно сплановані і скоординовані шахрайські операції, крадіжки, вимагання, що вчиняються угрупованнями організованої злочинності. Термін «організована злочинність» використовується і для визначення осіб, які беруть участь у діяльності груп, формувань організованої злочинності. Організована злочинність – це особливе суспільне небезпечне явище, «вершина злочинності». Основою виокремлення цього виду злочинності науковці вважають характер і ступінь взаємодії злочинців при здійсненні протиправної діяльності. Вона проходить на підставі згуртування осіб, розмежування між ними злочинних ролей, ієрархічності системи взаємовідносин [6, с. 112].

На думку І. Гриненко, організовану злочинність можна охарактеризувати як прояв злочинності як соціального явища, що полягає у вчиненні злочинних діянь окремими особами або їх об'єднаннями, які знаходяться між собою у стані взаємодії з приводу вчинення зазначених діянь та отримання від них матеріального або іншого зиску. Такого роду злочинність можна охарактеризувати як «системну», оскільки вона має виражений системний характер, при цьому системоутворюючим чинником є отримання певного зиску, як правило, матеріального прибутку. Ступінь організованості таких систем може бути різною та залежить від кількості їх елементів, тривалості їх функціонування, тобто усталеності та здатності забезпечувати власну життєдіяльність, та ефективності, що виражається у здатності отримувати доходи. У широкому розумінні така система може складатися і лише із двох елементів (так само, як і у легальному бізнесі, суб'єкти господарювання можуть суттєво відрізнитися один від одного як за розмірами, так і за масштабами діяльності) – водночас з погляду організації протидії найбільшій загрозу становлять кримінальні системи високого рівня організації і, відповідно, для забезпечення протидії їм потрібне застосування іншого правоохоронного інструментарію [2, с. 74].

На підставі аналізу практичних матеріалів і наукових джерел Ю. Латов робить висновок, що організовану злочинність належить розглядати, передусім, як особливу галузь бізнесу, специфічну сферу економічної діяльності. Цей підхід уже знайшов відображення в офіційних визначеннях організованої злочинності. Наприклад, у США закон 1968 р. про контроль над злочинністю характеризує організовану злочинність як «проти-законну діяльність членів високоорганізованої та дисциплінованої асоціації, яка займається постачанням заборонених законом товарів або наданням заборонених законом послуг [8].

Організована злочинність, як явище динамічне, розвивається й набирає все більш вишуканих форм і проявів, тому кримінально-правові засоби боротьби з нею також повинні постійно вдосконалюватися [1, с. 47]. Серед існуючих видів злочинності організована злочинність становить найбільшу суспільну небезпеку. Певною мірою в Україні нею вражені всі сфери суспільного життя. Деякі автори давали різні визначення організованій злочинності з переконання про її всебічність, але їх аналіз показує, що практично все це було спробою описати існуючі організовані злочинні формування, що підпадають під ознаки організованої злочинності та її загальних рис: 1) злочинні, тоталітарні, тривалі злочинні змови; 2) прагнення отримати прибутки і могутність, що ґрунтуються на людських слабостях; 3) застосування залякування і підкупу; 4) прагнення убезпечити себе від вимог закону [13; 14].

Як система, сучасна організована злочинність має такі ознаки: 1) динамічність – здатність до змін як реактивного, так і проактивного характеру; 2) гетерогенність – тобто різноманітність елементів, якими можуть бути як окремі індивідууми, так і структури різного типу, у тому числі й ієрархії; 3) здатність до розвитку, у тому числі нелінійного, тобто такого, що не обмежується лише кількісним збільшенням числа елементів; 4) відкритість до зовнішнього середовища – здатність його експлуатувати, пристосовуватися до нього та протидіяти негативному впливу з його боку; 5) розвиток такої системи може здійснюватися як на рівні самих елементів (субстрактно), так і на рівні взаємовідносин між ними, тобто

структурно; 6) складність, що характеризується як її гетерогенністю, так і характером взаємозв'язків між окремими елементами, різноманіттям можливостей їх поведінки та реакції; 7) органічність – кожен елемент значно більшою мірою залежить від системи, аніж система від окремого елемента; 8) здатність до самоорганізації, самовідтворення та самовдосконалення; 9) високий рівень життєздатності, що включає і регенеративність – здатність відновлювати втрачені елементи [9, с. 121].

Кримінологічна характеристика організованої злочинності в Україні ґрунтується на аналізі даних, що містяться у державних статистичних звітах про результати боротьби з організованими злочинними групами та злочинними організаціями, які складено Міністерством внутрішніх справ України та Міністерством юстиції України. Розглядаючи кількісні та якісні показники організованої злочинності, слід мати на увазі, що її стан, рівень, динаміку, структуру, характер, географію та ціну визначити вкрай складно, тому що важко вирахувати високу латентність багатьох тяжких злочинів, низьке їх розкриття, конспіративність діяльності злочинних угруповань.

Стан організованої злочинності в Україні характеризується трьома основними показниками: кількістю виявлених організованих злочинних груп (ОЗГ) і злочинних організацій (ЗО), кількістю злочинів, що вчинили виявлені ОЗГ і ЗО, кількістю осіб, які вчинили злочини у їх складі. Динаміка зазначених вище показників, попри відхилення від основної тенденції в окремі роки, мала три чітко виражені періоди. Перший період (1992-1999 рр.) характеризувався постійним зростанням показників організованої злочинності. Кількість ОЗГ і ЗО, які щорічно виявляються, збільшилася з 440 до 1166, тобто у 2,7 разу, кількість виявлених осіб, які вчинили злочини у складі ОЗГ і ЗО, – з 2980 до 4673, тобто у 1,6 разу, а кількість злочинів, учинених ОЗГ і ЗО, – з 2702 до 9307, тобто у 3,4 разу. Коефіцієнт злочинності ОЗГ і ЗО на 100 тис. населення країни збільшився за цей період з 5,2 до 18,7 (у 3,6 разу). Найбільше зростання зазначених показників відбувалося в різні роки: виявлених ОЗГ і ЗО – у 1993-1994 рр., виявлених осіб, які вчинили злочини у складі ОЗГ і ЗО, – у 1996 р., злочинів, учинених ОЗГ та ЗО, – у 1994, 1996 та 1998 рр. [4, с. 8-9]. У другому періоді (2000-2009 рр.) простежується стійка тенденція до зменшення зазначених показників. Кількість виявлених ОЗГ і ЗО зменшилася на кінець періоду до 379 (у 3,1 рази менше порівняно з 1999 р.), кількість вияв-

лених осіб, які вчинили злочини у складі ОЗГ і ЗО, – до 1570 (у майже 3 рази менше порівняно з 1999 р.) та кількість злочинів, учинених ОЗГ і ЗО, – до 3514 (у 2,8 рази менше порівняно з 1999 р.).

Частка злочинів, учинених ОЗГ і ЗО, у загальній кількості злочинів є незначною. Вона становила в середньому за рік 1,2-1,7 % (у 2009 р. – 1,2 %). Аналогічний показник кількості виявлених осіб, які вчинили злочини у складі ОЗГ і ЗО, щодо всіх виявлених злочинців становив 0,7-1,2 % (у 2009 р. – 0,7 %). Структура організованої злочинності за складами злочинів в останні п'ять років є сталою. У 2009 році структура даної злочинності складається із злочинів загальнокримінальної спрямованості – 70,2 % і економічної спрямованості – 29,8 %. Викликає занепокоєння збільшення частки тяжких та особливо тяжких злочинів, що становить 83,5 % від загальної кількості зареєстрованих злочинів. Щодо злочинів у структурі організованої злочинності: злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів – 27 % (що свідчить про прибутковість даного виду злочинності); крадіжки – 19,4 % (щорічно збільшуються); привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем – 7,3 % (у 2009 р. динаміка 41,4 % порівняно з 2008 р.); злочини у сфері службової діяльності – 6 %; розбій – 3,8 %; грабіж – 2,1 %; легалізація коштів, здобутих злочинним шляхом – 1,8 %; торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини – 1,8 %; умисне вбивство та замах – 0,7 %; незаконний обіг зброї – 0,7 %; створення злочинної організації, бандитизм, вимагання – по 0,6 %; інші – 27,6 % [5, с. 1-10]. На основі аналізу статистичних даних щодо структури організованої злочинності варто констатувати, що у ній переважають злочини корисливої та корисливо-насильницької спрямованості.

Третій період (початок 2010 р., триває по теперішній час) характеризується стійкою тенденцією до стабілізації та поступового та впевненого зростання зазначених показників. Зменшення кількості виявлених злочинів, учинених ОЗГ і ЗО, свідчать про утворення більш складних форм організованості, надмірну конспіративність, збільшення корумпованих й інших зв'язків у органах державної влади та управління і неефективну діяльність підрозділів, що здійснюють протидію їм. Зростає кількість ОЗГ і ЗО з міжнародними зв'язками та створених на етнічній основі [11, с. 214-221]. На основі аналізу статистичних даних щодо структури організованої злочинності

з'ясовано, що у ній переважають злочини корисливої та корисливо-насильницької спрямованості. Отже, статистичні (кількісні) показники зростання злочинності в Україні свідчать про всезростаючість даного процесу та про певну неспроможність відповідних державних органів дієво протистояти їй у сучасних умовах.

На міжнародному семінарі ООН з питань боротьби з організованою злочинністю в Суздалі в 1991 році організована злочинність була визначена як «відносно масова сукупність стійких і керованих співтовариств злочинців, що займаються злочинами як промислом і створюють системою захисту від соціального контролю з використанням таких протизаконних засобів, як насильство, залякування, корупція та великомасштабні розкрадання». Організовану злочинність експерти ООН розділяють на декілька видів: 1) мафіозні сім'ї (існують за принципом ієрархії, мають свої внутрішні правила життя, норми поведінки і відрізняються великою кількістю протиправних дій); 2) професіонали (члени таких організацій об'єднуються з метою виконання певного злочинного задуму; організації такого роду непостійні і не мають такої жорсткої структури, як організації першого виду; до групи професіоналів відносять фальшивомонетників, формування, які займаються крадіжками автомобілів, вимаганням і т. д.; склад професійної злочинної організації може постійно змінюватися і її члени можуть брати участь у різних однотипних злочинних діях); 3) організовані групи, які контролюють певні території.

Можна класифікувати організовану злочинність і по сферах прояву: 1) організована злочинна діяльність, що реалізується в сфері економіки; 2) організована злочинна діяльність, що реалізується в сфері управління; 3) організована злочинна діяльність, що реалізується в соціальній сфері. Саме ця класифікація покликана зіграти позитивну роль у формуванні методик розкриття і розслідування організованої злочинної діяльності, структури правоохоронних органів, покликаних боротися з цим явищем.

Розглядаючи організовану злочинність у її історичному розвитку, можна виділити існування у ній трьох видів організацій: 1) «традиційні», побудовані за сімейною, клановою, етнічною або племінною ознакою, належністю до певної гільдії, групи осіб тощо; 2) бюрократичні, «корпоративні», побудовані за моделлю «раціональної бюрократії» та 3) мережеві.

У сфері організованої злочинності перші характеризуються побудовою за певними етніч-

ними, сімейними чи релігійними ознаками, мають чітко виражені кодекси поведінки (досить часто, ірраціональні), орієнтовані на здійснення територіального контролю і є відносно невеликими за числом членів і масштабами операцій. Структурно вони становлять прості дворівневі ієрархії, що очолюються главою родини, клану або групи іншого роду. Найпростішою моделлю злочинної організації є «банда», що складається із лідера та підлеглих, із яких може бути (але не обов'язково) виділена певна група, що користується особливими правами [9, с. 121].

Майже кожне організоване співтовариство злочинців можна розглядати як носій багатьох сукупних ознак. Організованій злочинності властиво швидке пристосування, адаптація форм її діяльності до національної політики, карного правосуддя і до захисних механізмів.

Особлива небезпека організованої злочинності полягає в тому, що часто людині, яка вступає в ці ряди не доводиться переборювати психологічний бар'єр, тому що безпосередньо насильством, вимаганням, крадіжками (у побутовому розумінні) займаються тільки певні підрозділи організованої злочинної групи. Більшість зайнята забезпеченням діяльності цих підрозділів, що зовні не виглядає криміналом. Це визначається принципами побудови організованої злочинності, схожими з принципами побудови бізнесу, що дозволяє застосовувати методи ведення бізнесу в кримінальній діяльності.

Висновки. Організована злочинність суперечить існуючим суспільним відносинам, заподіює або здатна заподіяти шкоду правам та інтересам громадян, спільнотам, державі і суспільству в цілому, перешкоджає поступовому розвитку держави. Зростання злочинності відбувається на фоні стрімкого посилення її організованості. Остання зумовлює масове створення та функціонування в Україні різноманітних за своєю спрямованістю, структурою, масштабністю впливу злочинних формувань, які іноді утворюють цілісні системи, що здійснюють постійну злочинну діяльність, головною метою якої є незаконне одержання прибутків і надприбутків. Така діяльність, як правило, поєднується із забезпеченням злочинцями для себе спеціального захисту (невразливості) від соціального контролю і правового впливу на них, шляхом використання таких засобів як насильство, тортури, залякування, шантаж, дискредитація, корупція, а також проникнення представників кримінального середовища в офіційні державні та громадські (економічні, владні, управлінські, правоохоронні) структури, інвес-

тування в них значних, здобутих злочинним шляхом грошей на підкуп посадових осіб. Наведене ще раз підкреслює актуальність подальшого глибокого дослідження організованої злочинності.

Список літератури

1. Боротьба з організованою злочинністю: підруч. / [авт. кол.; кер. авт. кол. Є. Д. Скулиш]. – К.: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2010. – С. 47.

2. Гриненко І. М. Термінологічні питання визначення феномену «організованої злочинності» / І. М. Гриненко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2013. – Випуск 2. – С. 72-75.

3. Даньшин І. Н. Організована протипреступність / І. Н. Даньшин // Зб. наук. пр. Харківського центру по вивченню організованої злочинності. – Х. – 2001. – Вип. 2. – С. 12-13.

4. Джужа О. М. Організована злочинність в Україні та країнах Європи: посібник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, Н. В. Кулакова [та ін.]; За заг. ред. проф. О. М. Джужі. – К.: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. – 248 с.

5. Експрес-аналіз про стан злочинності в Україні за 2009 рік. – К.: ДІТ МВС України, 2010. – С. 1-10.

6. Кримінологія: учебник [для ВУЗов] / под ред. В. Д. Малкова. – 2-е изд.]. – М.: Юстицинформ, 2006. – 528 с.

7. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

8. Латов Ю. В. Бизнес организованной преступности [Электронный ресурс] / Ю. В. Латов. – Режим доступа: <http://www.xserver.ru/user/borgp/>

9. Міняйло Н. С. Організована злочинність: природа та шляхи протидії (системно-функціональний підхід) / Н. С. Міняйло // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2013. – Випуск 644. – С. 120-126.

10. Основы борьбы с организованной преступностью: монография / под ред. В. С. Овчинского, В. Е. Эминова, Н. П. Яблокова. – М.: «ИНФРА-М», 1996. – 400 с.

11. Ремський В. В. Кримінологічна характеристика організованої злочинності та деякі питання щодо її запобігання / В. В. Ремський // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2012. – №2(28). – С. 214-221.

12. Стадник С. В. Проблеми визначення поняття злочинної організації [Електронний ресурс] / С. В. Стадник. – Режим доступу: http://www.naiu.kiev.ua/tslc/pages/biblio/visnik/2002_2/stadnik.htm

13. Herbert D. U. Corporations of corruption. A systematic Study of Organized Crime / Herbert D. U., Tritt H. – Springfield, Illinois, U. S. A., Cnarlces C. Thomas Publisher, 1984. – 256 p.

14. Joseph L. Albin The American Mafia: genesis of a legend / Joseph L. Albin. – Irvington publishers ins. New York., 1971. – 354 с.

Стаття надійшла до редколегії 25 вересня 2015 року.

Рекомендована до опублікування у “Віснику” членом редколегії С.І. Нежурбідюю.

N.E. Minyaylo

Organized crime in Ukraine: status, structure and features

Summary

Ukraine's transition to a market economic relations is accompanied by a strengthening of the positions of organized crime, due to the lack of reliable mechanisms for the protection of new economic structures from its encroachments. Organized crime is and remains one of the factors of social development. Its scope is a real threat to the establishment of socio-economic reforms and the entry of Ukraine into the world community.

Keywords: organized crime, market relations, socio-economic reforms.

N.E. Minyaylo

Организованная преступность в Украине: состояние, структура и особенности

Аннотация

Переход Украины к рыночным экономическим отношениям сопровождается усилением позиций организованной преступности, по причине отсутствия надежных механизмов защиты новых экономических структур от ее посягательств. Организованная преступность есть и остается одним из факторов общественного развития. Ее масштабы – реальная угроза становлению социально-экономических реформ и вхождение Украины в мировое сообщество.

Ключевые слова: организованная преступность, рыночные отношения, социально-экономические реформы.